

FUNERARY ART IN ROMANIA DURING CAROL I ERA (ETERNITY CEMETERY FROM IASI AND BELLU CEMETRY FROM BUCHAREST)

Andreea-Mihaela Creangă, PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: *Arta funerară constituie o moștenire a unui neam. Autoarea C. Rafael, în manuscrisul lucrării Albumul cimitirelor românești¹, menționează: „cimitirul - mărturie vie a trecerii oamenilor prin viața pământească”. Trecerea oamenilor prin viața pământească, experiențele lor, bucuriile și suferințele acestora, trebuie să rămână întipărite sub formă de artă, adunate laolaltă și cinstite cum se cuvine, pentru a constituie forme de experiență pentru generațiile viitoare, mai ales din punct de vedere cultural². Fără artă funerară, mai ales în condițiile unui popor creștin-ortodox, precum neamul românesc, identitatea noastră s-ar risipi de-a lungul vremii, peronalitățile noastre culturale s-ar pierde în negura vremii, locurile lor de veci s-ar da uitării. Atenția cu care aceștia trebuie cinstiți în memoria neamului românesc, trebuie să fie extrem de sporită.*

Keywords: *funeral art, cemetery, historical monuments, Bellu, history.*

George Bezviconi este primul autor al *Necropolei Capitale*, prin lucrarea cu același nume: „măsurile necesare pentru ocrotirea *monumentelor istorice* și de artă din cimitire trebuie luate neîntârziat. Altfel schimbarea aspectului istoric și artistic mai cu seamă a Cimitirului Bellu ar amenința să aducă acest muzeu de sculpturi și arhitecturi la ruină”³.

Autoarea C. Rafael, continuă munca celor doi cercetători, prin lucrarea sa în curs de publicare - *Albumul cimitirelor românești*, prin care se dorește plasarea accentului pe ilustrații fotografice ale tuturor mormintelor actuale ale cimitirelor din capitală și, continuând cu cimitirele din întreaga țară. Lucrarea se dorește a fi scrisă pe parcursul a mai multor volume, deținând informații legate de răposați, familiile acestora, detalii de arhitectura și arta funerară. Alte proiecte legate de arta funerară și, în special, legate de *cimitirul* Bellu sunt realizate de masterandul fotograf Miluță Flueraș, dar și de expertul în case de epocă, Valentin Mandache.

¹ Rafael C., *Albumul cimitirelor românești*, Manuscris, 2013-prezent.

² Draper P., Argyrou V., Holloway M - *Spirituality in Contemporary Funerals. Final Report*, Arts & Humanities Research Council, University of Hull, 2010

³ Bezveconi G., *Necropola Capitalei*, Institutul de Istorie Nicolae Iorga, București, 1972.

Lucrările și proiectele acestor artiști, cercetători și scriitori, constituie un impuls de continuare a informării și cercetării în acest domeniu, de îmbogățire și dezvoltare a informațiilor deja avute la dispoziție prin operele celor menționați.

Tema artei funerare în România nu beneficiază de un grad ridicat de interes sau atenție din partea unei anumite elite culturale a acestei vremi, motiv pentru care lucrările menționate anterior devin unice în acest domeniu. Deși există cazuri izolate ale unor cercetători, artiști fotografi sau scriitori actuali tineri care vin să îmbogățească domeniul cu mai multe informații, consider că încă este loc de contribuții pe tema artei funerare și a conservării în special a cimitirelor ce reprezintă un patrimoniu cultural.

Trecând peste începuturile veacului al XIX-lea, când se studia îndeosebi arta veche creștină în Apus, cei mai însemnați critici și istorici s-au ocupat cu studiile bizantine și în special cu arta. În România, studiile bizantine se bucură de atenție de multă vreme, fără să fi epuizat toate posibilitățile în această direcție. De la Erbiceanu C. și Dossios, profesori la Iași, la Odobescu, la profesori ce au ocupat catedre de bizantologie precum d. D. Russo la București, N. Bănescu la Cluj, V. Grecu la Cernăuți, studiile respective au fost cultivate în toate direcțiile, cu deosebire în artă. În același scop au concurat și ostenelele „Institutului de studii sud-est europene” din București, de sub conducerea lui Nicolae Iorga. La Iași, studiile bizantine au fost întreținute de d. O. Tafrali, profesor de Arheologie și Istoria Artelor, care și-a luat sarcina de-a face cunoscut străinătății comorile noastre artistice, de influență bizantină⁴.

Ca întotdeauna, noua artă creștină suferă influența modului de trai a celor ce au produs-o. Persecuțiile silind pe creștini să se refugieze în locurile retrase ale cimitirelor, au dat începuturilor artei creștine un caracter funerar. Sărăcia firească, reclamată de percepțiile noi și condițiile neprielnice restrâng comanda operelor arhitectonice. Artiștii creștini utilizează monumentele puse de împrejurări la dispoziție, catacombele și cimitirele. Nu din cultul morților, cum s-a explicat, ci din imposibilitatea de-a rezista la suprafață s-au utilizat catacombel , în arhitectura cărora artistul creștin nu are niciun rol⁵.

Învățătura Bisericii Ortodoxe învață că moartea reprezintă „despărțirea sufletului de trup” și odată săvârșită această despărțire, trupul va putrezi în pământ. Din punct de vedere biologic; deci, trupul urmează să se descompună în elementele din care a fost format. Ultima menire a omului pe pământ o constituie moartea, despre care Sfânta Scriptură mărturisește: „Și se va întoarce țărâna în pământ, de unde s-a luat și Duhul se va întoarce la Dumnezeu, la

⁴ Constantinescu-Iași P., *Arta și Creștinismul: Lecție de deschidere a cursului de Istoria artei creștine de la Facultatea de Teologie din Chișinău*, Tipografia Eparhială Cartea Românească, 19 Noiembrie 1926, p. 22-23.

⁵ *Ibidem*.

Cel ce l-a dat pe el”⁶. Omul este răpit de moarte la termenul predestinat de judecata lui Dumnezeu, în vederea îndeplinirii menirii ce îi este impusă, termenul acordat omului de către Dumnezeu conținând tot ceea ce îi folosește omului în viața ce a dus-o, deci moartea constituie un folos omului.

Ugo Foscolo susținea că cimitirele sunt creații ale culturii civilizate a omului, ale descoperirii morții, ale creșterii și ale fricii sale în creștere față de acest sfârșit oribil și încredibil, ale tentativelor sale frenetice de a o amâna, de a o face mai ușoară, de-a o ascunde, acoperi, explica, de-a o justifica, de-a o insera a pe un simplu accident într-un șir de existențe ce își urmează una altele, într-o încercare de-a face să continue viața chiar și la cadavru, în a-i construi deasupra piramide, temple, monumente, în a-i păstra amintirea, adorându-l, celebrându-l, etc⁷.

Cimitirul, totdeauna privit ca o altfel de lume și asezat mult în afara lumii vii, este de fapt redimensionarea propriilor noastre existențe într-o formă miniaturală care absoarbe ultimele gesturi, gânduri, dorințe. Ca punct final al oricărei existențe, este o completă radiografie miniaturală a lumii vii, radiografie care însoțește fiecare comunitate umană, indiferent de habitatul ei: rural sau urban⁸.

Cum Bucureștiul a ținut întotdeauna pasul cu noul, legiuitorii de atunci hotărâsc desființarea vechilor cimitire de pe lângă bisericile centrale și hotărâsc „Legiuirea pentru înmormantări afară din oraș” care apare în 1831. Legea pentru înmormantări, în afara orașelor a apărut în 1850, când o comisie a luat în discuție și problema creării cimitirului de pe „ulița Șerban Vodă”. Cimitirul Bellu este un cimitir din București, România. Este situat la intersecția Șoselelor Giurgiului, Oltenitei, Viilor și Căii Șerban Vodă, mai exact în Piața Eroii Revoluției.

Proprietarul grădinii Bellu a fost ctitorul vechii biserici din deal, cimitirul de pe ulița Șerban Vodă, denumită pe vremuri și <Manăstirea Bellu>. Incontestabil rămâne că numele cimitirului vine de la proprietarul locului.

Originea familiei Bellu datează, din secolul al XVIII-lea, din localitatea Bella din Macedonia. Locului i se spunea „la Bellu”. Biserica a funcționat până la clădirea actualei capele a cimitirului, pictorii icoanelor din capelă fiind Dimitrie Belizarie și Artur Verona, vechea pictură fiind executată de Mihail Popp, iar catapeteasma sculptată pe lemn de Anghel

⁶ Eccl, 12-6, *Remember him, before the silver cord*, Bible.

⁷ Gennaro E., *Fragmente despre moarte*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1991, p. 16.

⁸ Constantinescu-Iași P. - *Arta și Creștinismul: Lecție de deschidere a cursului de Istoria artei creștine dela Facultatea de Teologie din Chișinău*, Tipografia Eparhială "Cartea Românească", 19 Noiembrie 1926, pp. 22-23.

Dima, care a mai lucrat și la interiorul altor capele (cavouri) din cimitir, unde odihnesc Barbu Otetelesanu, Barbu Marinescu, precum și mulți alții⁹. Pentru stabilirea vechimii Cimitirului Bellu este important grilajul care împrejmuieste mormantul clucerului Ioan Donea datand din anul 1850 și cea mai veche cruce de la mormantul Eufrosinei Vizula din anul 1851, precum și altă cruce din 1853 pe mormantul copilei Maria Coemgiopol, mai tarziu apărând și alte cruci în 1855 și 1857¹⁰.

La 26 noiembrie 1852, Sfatul Orășenesc hotărăște începerea lucrărilor pentru amenajarea cimitirului, iar în ianuarie 1853, arhitectul Alexandru Orescu întocmește planurile pentru construcția unei capele pe locul vechii biserici a lui Bellu cel Batran (1799-1853). Pictorul Lecca zugrăveste interiorul capelei, care a fost înzestrată cu obiecte de cult și cele de trebuință. În toamna lui 1855 au început lucrările de amenajare a terenului, lucrări terminate în septembrie 1858, când cimitirul începe să funcționeze legal¹¹.

C.A.Rosetti (1816-1885), inițiatorul organizării Cimitirului Bellu și cel ce puse mult suflet în această lucrare importantă pentru Capitală, este și primul concesionar desemnat în Arhiva Cimitirelor, care în noiembrie 1859 cumpără un loc pentru înmormântarea fiicei sale, Elena. “Într-o dimineață a lui noiembrie 1859, un sobor de preoți canta veșnica pomenire în ceața așternută pe un camp din afara Bucureștiului. În mijlocul lor odihnea într-un sicriu o tânără care abia ajunsese la vârsta majoratului. La capătul fetei plângea un bărbat cu barba neagră, deasă.”¹² Era C.A.Rosetti, luptător al Revoluției din 1848, iar trupul de lângă el era fiica lui, Elena cea care avea să fie prima persoană înmormantată oficial în proaspătul cimitir înființat de baronul Bellu.

Urmează scriitorul Cezar Bolliac, care în 1860 își înmormantează soția, Aristița, născută Izvoranu. În aprilie 1861, C.A.Rosetti își înmormantează și un băiat, Anton (menționez doar două nume mai cunoscute în acei ani). Realitatea este că din 1855 au fost multe înhumări de oameni obișnuiți, ale căror nume s-au pierdut în vreme.

În 1862, Cimitirul Bellu trece sub autoritatea Municipality Capitalei. În Monitorul Țării Românești, din aprilie 1860, se anunță amenajarea și altor cimitire în afara barierelor,

⁹Direcția Arhivelor Naționale ale Municipiului București, *Fond Primăria Municipiului București, Serviciul Administrativ*, (în continuare se va cita Fond Primăria Municipiului București) nr.83, 1860-1866, Inventar nr.1699.

¹⁰*Fond Primăria Municipiului București, Serviciul Administrativ*, nr.131, 1883-1949, inventar nr.1699.

¹¹*Ibidem.*

¹²*Ibidem*, nr.63, 1860, inventar nr.1699.

pentru comunitățile israelite, catolice, evanghelice, protestante, calvine, armene, musulmane, un cimitir pentru deținuți, și unul al săracilor¹³.

Pe măsură ce se desfășurau cimitirele de pe lângă bisericile centrale ale Capitalei, unele familii mai înstărite, au mutat osemintele familiilor lor în Cimitirul Bellu. Printre cei dintâi care au făcut această mutare a fost C.Cantacuzino-Rifoveanu în august 1865, urmând osemintele reprezentanților familiilor Văcărescu (sec.XVIII), Cantacuzino, Florescu s.a.¹⁴.

Se mai deschid cimitire particulare. Din raportul doctorului Iacob Felix, medicul șef al Primăriei Capitalei, de la sfârșitul anului 1877, rezultă că orașul avea atunci 17 cimitire¹⁵.

În 1890 capela Cimitirului ruinându-se, Emil Pake Protopopescu, primarul de atunci al Bucureștiului, pune piatra de temelie la noua capelă, care s-a clădit în stilul catedralei din Carlsbad, zugrăvirea fiind opera pictorului Mihail Popp. Mai tarziu, capela este repictată de Dimitrie Belisarie și Artur Verona, iar catapeteasma sculptată în lemn de Anghel Dima¹⁶.

Dincolo de valoarea istorică, arhitecturală, artistică sau antropologică, monumentală funerară este o ultimă rezonanță a unei societăți al cărei specific se regăsește în toate accesoriile sale, de la epitaf la ornament. Adeseori, monumentul funerar este o reprezentare finală a personalității defunctului sau expresia ultimelor sale gânduri: de exemplu mauzoleul Iulia Hașdeu; „Un mormant poemă” așa avea să numească și nu se înșela deloc, Gion Ionescu în 1891, mormantul Iuliei Hașdeu. Însuși Hașdeu numea locul de veci al fiicei sale „Micul Templu”, iar în acea vreme nu exista nimic care să îl contrazică. Imaginea actuală a cavoului mai păstrează doar o amintire a mareșiei acestuia de început. La intrare, pe frontispiciu sunt scrise cuvintele: „Trecători, priviți d-asupra; cugetători căutați în lăuntru: moartea dă viață”. Înăuntrul cavoului, nimic nu părea să sugereze celor care îl vizitau că se afla într-un mormant. Sentimentul general era de liniște, iar cei aflați acolo puteau simți învăluirea înțelepciunii. O oglindă fixată pe boltă avea rolul de a potența vizualul către infinit¹⁷.

Pe lângă acestea se aflau candelă, îngeri și chipul Iuliei. Un altar găzduia bustul Iuliei, vase cu flori, obiecte simbolice și două pietre de marmură ce purtau o încărcătură spirituală puternică. În stanga scria: *Legea religioasă*: “Crede..Crede în Dumnezeu. Crede în nemurirea sufletului. Crede în darul comunicării cu cei duși.” *Legea morală*: “Iubește și

¹³Idem.

¹⁴Arhivele Naționale ale României, (în continuare A.N.R.), *Fond Cantacuzino-familial*, dosar nr.1289, an 1834-1940.

¹⁵*Fond Primăria Municipiului București, Serviciul Administrativ*, nr.83,Vol.II, 1867-1885, inventar nr.1700.

¹⁶*Ibidem*, nr.131, 1883-1949, inventar nr.1699.

¹⁷A.N.R., *Fond Hașdeu B.P.*, dosar nr.611, an 1861-1907.

ajută...Iubește și ajută neamul. Iubește și ajută pe cine te ajută și te iubește. Iubește și ajută fără a precugeta la folosul tău.”

În dreapta se afla: Legea socială: “Nu necinști..Nu necinști pe tine însuși, ca să te cinstească alții. Nu necinști pe alții, ca sa te cinstească pe tine însuși. Nu necinști munca, căci munca e viață”. Legea filozofică: “Cand atunci..Cand faptul știi, atunci adevarul știi. Cand nu vrei sa crezi, atunci nu poți să vezi. Cand cauți dovada, atunci gasești tagada”¹⁸.

Busturile membrilor familiei, de viță nobilă de altfel, își aveau locul aici, așezate sub busturile lui Cristos, Shakespeare și Victor Hugo, pe care Iulia i le-a cerut special tatălui ei, într-una din ședințele de spiritism, la data de 16 octombrie 1890, în limba franceză: „În numele scumpilor mei, îți multumesc; dar, în fiecare unitate, este o trinitate. Ea mi-a comandat să pun, în temple, formând altarul superior, busturile lui Christ, Shakespeare și Victor Hugo. Este trinitatea a cărei unitate reclamă o noua trinitate, în total nouă. Este ceea ce ea mi-a comandat, ulterior, desemnând nouă membri ai familiei, ale căror portrete trebuiau să fie plasate în tocul ferestrei, de o parte și de alta a altarului superior”¹⁹. Tot aici, pe o carte din marmură au fost înscrisionate formele cuvântului „Dumnezeu”, pe care acesta le ia în limbile greacă, latină, arabă, ebraică și chineză.

În anii '80, o asociație ezoterică din Brazilia oferea statului condus de Ceaușescu 5 milioane de dolari pentru a cumpăra mormantul Iuliei Hașdeu (1869-1888) cu tot cu oseminte, dar autoritățile române de la acea vreme s-a opus. Brazilienii s-au oferit să plătească această avere nu pentru ceea ce a reprezentat Iulia Hașdeu în timpul vieții, ci pentru ceea ce se spunea că a devenit fata în viața de apoi²⁰. Inclusiv tatăl fetei, scriitorul Bogdan Petriceicu Hașdeu, susținea atunci că mormantul Iuliei a fost construit după indicațiile primare de la fiica sa ulterior decesului, indicații comunicate scriitorului în urma mai multor sedințe de spiritism. În locul unde s-ar fi aflat în mod normal crucea monumentului funerar se afla un glob pământesc susținut de doi sfîncși. Sub aceștia se afla un craniu de om căscat în jurul căruia scrie: “Lăsați rîndunica să-și facă cuibul”. Dar ce uimește mai mult este interiorul capelei. Bogdan Petriceicu susținea că a primit indicații post-mortem de la fiica sa, prin care aceasta cerea imperative ca partea de sus a criptei să fie din sticlă pentru ca toți care vin la ea să ii poată vedea fața îmbălsămată²¹. În anii '30 însă,

¹⁸A.N.R., *Fond Hașdeu B.P.*, dosar nr.611, an 1861-1907.

¹⁹*Ibidem*, dosar nr.611, an 1861-1907.

²⁰*Fond Primăria Municipiului București, Serviciul Administrativ*, nr.131, 1883-1949, inventar nr.1699.

²¹A.N.R., *Fond Hașdeu B.P.*, dosar nr.611, an 1861-1907.

*capul Iuliei Hașdeu a fost furat de mai mulți studenți bucureșteni pentru a-l folosi în ședinte de spiritism. Autoritățile nu au reușit să găsească nici acum rămășițele*²².

Monumentele de artă din Cimitirul Bellu constituie un adevărat muzeu de artă cuprinzând cea mai bogată colecție sculpturală din țară – de busturi, medalioane, sarcofage, statui, lucrate de vechii noștri sculptori romani și străini. Sunt monumente arhitectonice de mare valoare artistică care nu ar trebui să fie lăsate la-ndemana profanatorilor, care încă mai există, precum și a speculanților, cu toate că noi concesionarii plătim taxe pentru întreținerea și paza cimitirului.

Ar fi multe de spus despre cimitirile bucureștene și despre Cimitirul Bellu Ortodox, cimitir care rămâne, totuși Panteonul National al României, iar pentru o nouă generație „cimitirul de 5 stele” al VIP-urilor. Dar, toate aceste detalii vor fi în lucrarea mea de doctorat.

Bellu, a proudly place in oldtimes, back when people were still generous, and the membership in the community still counted, a baron named Bellu donated to the people of Bucharest dozens hectares of land to be used for local burial. From Baron generosity and love for our predecessors, had been born the most famous cemetery of Romania. Beautiful, famous, well maintained-an outdoor museum. With large spaces and valuable monuments. A true place of pilgrimage for those who wanted to learn history, literature or art.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhivele Naționale Romane, Fond Hașdeu B.P., dosar nr.611, an 1861-1907.
2. Bezveconi G. - Necropola Capitalei, Institutul de Istorie "Nicolae Iorga", București, 1972.
3. Constantinescu-Iași P. - Arta și Creștinismul: Lecție de deschidere a cursului de Istoria artei creștine dela Facultatea de Teologie din Chișinău, Tipografia Eparhială "Cartea Românească", 19 Noiembrie 1926.
4. Draper P., Argyrou V., Holloway M - Spirituality in Contemporary Funerals. Final Report, Arts & Humanities Research Council, University of Hull, 2010.
5. Direcția Arhivelor Naționale ale Municipiului București, Fond Primăria Municipiului București, Serviciul Administrativ.
6. Gennaro E., Fragmente despre moarte, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1991.

²²Fond Primăria Municipiului București, Serviciul Administrativ, nr.131, 1883-1949, inventar nr.1699.

7. Rafael C., Albumul cimitirelor românești, Manuscris, 2013-prezent.

*Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.